

УДК 159.923

DOI: 10.31732/2663-2209-2025-79-398-405

Дата надходження: 19.08.2025

Дата прийняття до друку: 25.09.2025

Дата публікації: 30.09.2025

Ця робота ліцензується відповідно до [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Галина Радчук¹, Вікторія Олексюк², Ірина Стецик³

¹Д-р психол. наук, професор, професор кафедри психології розвитку та консультування Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна, e-mail: galyna012345@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5809-544X>

²Канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології розвитку та консультування Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна, e-mail: vita_alex@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3275-7433>

³Магістр психології, психолог-консультант, м. Ужгород, Україна e-mail: irina.stetsyk@gmail.com

FEATURES OF THE VALUE ORIENTATIONS OF CONTEMPORARY HIGH SCHOOL STUDENTS

Halyna Radchuk¹, Viktoriya Oleksyuk², Iryna Stetsyk³

¹Doctor of Psychological Sciences, Professor of the Department of Developmental Psychology and Counseling, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine, e-mail: galyna012345@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5809-544X>

²PhD, Associate Professor of the Department of Developmental Psychology and Counseling, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine, e-mail: vita_alex@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3275-7433>

³Master of Psychology, counseling psychologist, Uzhhorod, Ukraine, e-mail: irina.stetsyk@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню та емпіричному дослідженню особливостей ціннісних орієнтацій сучасних старшокласників. З'ясовано, що період ранньої юності є найбільш чутливим для становлення системи ціннісних орієнтацій як стійкого утворення особистості, що зумовлює успішність професійного самовизначення і вибір подальшого життєвого шляху. Визначено, що ціннісні орієнтації відображають свідоме ставлення особистості до соціальної дійсності і тому визначають широкую мотивацію різних форм її активності та істотним чином впливають на всі аспекти життя особистості. В основу емпіричного дослідження покладено підхід Ш. Шварца, який виокремлює десять мотиваційних типів, відповідно до їх центральної цілі: влада, досягнення, гедонізм, стимуляція, самостійність, універсалізм, доброта, традиція, конформізм, безпека. Емпіричне дослідження показало, що найважливішою для старшокласників є така цінність, як «самостійність», що включає у себе свободу думок і дій, креативність, унікальність, самодостатність, можливість вибирати власні цілі, допитливість. Незначущими для юнаків і дівчат є цінності влади, контролю, домінування, управління іншими, вплив на людей і події, поваги до культурних і релігійних звичаїв та традицій, збереження традицій. Дівчата хочуть бути самостійними, унікальними, неповторними, чуйними, добрими, вірними, успішними, цілеспрямованими, впливовими. Вони надають децю меншого значення таким цінностям як «гедонізм», «безпека», «конформізм» і «універсалізм». Цінності «влада», «стимуляція», «традиції» визнаються найменш важливими. Хлопці ж прагнуть свободи, незалежності і творчості, захищеності, стабільності, вірності, відвертості. Цінності «стимуляція», «досягнення», «влада» відсуваються на другий план, а найменш важливими для хлопців є цінності «універсалізм», «конформізм» та «традиції».

Ключові слова: старшокласники, цінності, ціннісні орієнтації, типи цінностей.

Формули: 0; рис.: 0; табл.: 5; бібл.: 6

Abstract. The article is devoted to the theoretical justification and empirical study of the peculiarities of value orientations of modern high school students. It has been found that the period of early adolescence is the most sensitive for the formation of a system of value orientations as a stable formation of personality, which determines the success of professional self-determination and the choice of a further life path. It has been determined that value orientations reflect the conscious attitude of the personality to social reality and therefore determine the broad motivation of various forms of its activity and significantly influence all aspects of the personality's life. The empirical study is based on the approach of S. Schwartz, who distinguishes ten motivational types according to their central goal: power, achievement, hedonism,

stimulation, independence, universalism, kindness, tradition, conformity, and security. Empirical research has shown that the most important value for high school students is «independence», which includes freedom of thought and action, creativity, uniqueness, self-sufficiency, the ability to choose one's own goals, and curiosity. Values such as power, control, domination, managing others, influencing people and events, respect for cultural and religious customs and traditions, and preserving traditions are insignificant for young men and women. Girls want to be independent, unique, one-of-a-kind, sensitive, kind, loyal, successful, determined, and influential. They attach slightly less importance to values such as “hedonism,” “security,” “conformism,” and “universalism.” The values of “power,” “stimulation,” and “tradition” are considered the least important. Boys, on the other hand, strive for freedom, independence, creativity, security, stability, loyalty, and openness. The values of “stimulation,” “achievement,” and ‘power’ are pushed into the background, and the least important values for boys are “universalism,” “conformity,” and “tradition.”

Keywords: high school students, values, value orientations, types of values.

Formulas: 0; **fig.:** 0; **tab.:** 5; **bibl.:** 6

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасне суспільство характеризується стрімкою глобалізацією, зростаючою дезінтеграцією та розшаруванням, знеціненням культурної, моральної, етнічної ідентичності, що висуває нові вимоги до становлення особистості в ранній юності. Суспільство потребує відповідальної, активної особистості, зі сформованими патріотизмом, моральними якостями та гуманістичними цінностями. Особливо актуальною є проблема становлення цінностей сучасної молоді в переломні періоди історії, які переживає сучасна Україна.

Дослідження Ж. Вірної, І. Галяна, В. Дуб, З. Карпенко, Н. Пов'якель, Л. Романюк, Ю. Сошиної, З. Шевчук та ін. показують, що сходження особистості до цінностей є складним і багатограним процесом. Це особливо чітко проявляється у період ранньої юності в старшому шкільному віці, який є найбільш сенситивним для становлення системи ціннісних орієнтацій як стійкого утворення особистості (Романюк, 2009). Провідною у цей час є навчально-професійна діяльність, у рамках якої формується готовність юнаків і дівчат до усвідомленого та самостійного професійного самовизначення, завдяки чому відкривається можливість обирати життєвий шлях і нести відповідальність за цей вибір. Успішність професійного самовизначення залежить від зв'язку системи особистісних смислів та цінностей із вибором адекватної за змістом професійної діяльності. У цьому контексті самовизначення старшокласників виступає

своєрідним відправним пунктом у розвитку особистості, істотним чином впливаючи на все подальше її життя. Суб'єктивні цінності індивіда гармонійно поєднуються із пріоритетами професійної діяльності, утворюючи ціннісно-смыслову єдність, яка зумовлює вибір подальшого майбутнього. Відтак, так важливо відстежувати ціннісні пріоритети особистості в ранній юності.

Мета статі полягає у висвітленні емпіричних показників дослідження особливостей ціннісних орієнтацій сучасних старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Цінності тісно пов'язані зі світом культури, який розглядають як сферу духовної діяльності людини, її моральну свідомість, що відображає ступінь духовного багатства людини (Шевчук, 2012). Відтак, в цінностях на перший план виступає те, що відповідає уявленням людини про сутнісне її призначення, що визначає такі мотиви поведінки, що спонукають особистість до самоствердження і самоактуалізації загалом (Радчук, 2014). При цьому цінності перебувають в певній ієрархічній системі, що позначається як ціннісні орієнтації. Науковці ціннісні орієнтації визначають як усвідомлену спрямованість особистості на певні значущі предмети чи явища (цінності) з метою задоволення своїх потреб. Ціннісні орієнтації виконують роль своєрідного регулятора активності особистості в предметній і соціальній дійсності (Сошина, 2016). Ціннісні орієнтації можна розглядати як такі складні утворення особистості, що включають різні рівні і форми усвідомлення ставлень особистості до предметного і соціального світу, до себе,

усвідомлення свого Я, свого місця в цьому світі та свого минулого і майбутнього (Радчук, 2014).

Інакше кажучи, ціннісні орієнтації відображають свідоме ставлення особистості до соціальної дійсності і тому визначають широку мотивацію різних форм її активності та істотним чином впливають на всі аспекти життя особистості.

Для діагностики цінностей особистості старшокласників нами була обрана методика Ш. Шварца, яка має достатньо розроблену теоретичну основу і є ефективною для вивчення цінностей і ціннісних орієнтацій як груп, так і окремих індивідів (Шевчук, 2012). Ш. Шварц виокремлює три типи ціннісних переваг: цінності адаптації, що відображають спрямування на усунення тривоги з приводу фізичної і економічної безпеки; цінності соціалізації, обумовлені орієнтацією на інших людей; цінності індивідуалізації, що відповідають спрямованості на особистісне зростання і розвиток (Schwartz, 1999).

Ш. Шварц стверджував, що найбільш істотним змістовним аспектом, який лежить в основі відмінностей між цінностями, є тип мотиваційних цілей, які вони виражають. Тому він згрупував окремі цінності у типи цінностей, відповідно до спільності їх цілей. Автор обґрунтував це тим, що базові людські цінності, які з високою вірогідністю виявляються у всіх культурах, це ті, які представляють універсальні потреби людського існування (біологічні потреби, необхідність координації соціальної взаємодії і вимог функціонування групи). Він відібрав цінності, згрупував їх у десять мотиваційно відмінних типів, які, на його думку, охоплюють базові типи. Приведемо коротке визначення мотиваційних типів, відповідно до їх центральної цілі:

- влада – соціальний статус, домінування над людьми і ресурсами;
- досягнення – особистісний успіх у відповідності до соціальних стандартів;

- гедонізм – насолода чи чуттєве задоволення;
- стимуляція – збудження і новизна;
- самостійність – самостійність у думках, діях і вчинках;
- універсалізм – розуміння, толерантність і захист благополуччя всіх людей та природи;
- доброта – збереження і підвищення благополуччя усіх людей;
- традиція – повага і відповідальність за культурні і релігійні звичаї та традиції;
- конформізм – обмеження дій і вчинків, котрі можуть нашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням;
- безпека – безпека і стабільність суспільства, стосунків і самого себе (Schwartz, 1999).

Водночас Ш. Шварц розробив теорію динамічних відносин між ціннісними типами, у якій описується концептуальна організація системи цінностей. Він стверджував, що дії, що здійснюються щодо кожного типу цінностей, мають психологічні, практичні і соціальні наслідки, які можуть вступати в конфлікт, чи навпаки, бути сумісними з іншими типами цінностей (Schwartz, 1999).

Емпіричне дослідження проводилося зі старшокласниками 10-х та 11-х класів на підставі використання методики вивчення цінностей особистості Ш. Шварца (Семків, 2013). Обсяг вибірки – 132 учні (68 дівчат і 64 хлопців).

Аналізуючи емпіричні показники, ми будемо порівнювати не індивідуальні ціннісні шкали, а простори ціннісних переваг певної групи із просторами інших груп. Для цього ми розділили групи за віком і будемо порівнювати між собою результати учнів 10-х та 11-х класів) (табл. 1).

Розглянемо зведену таблицю групових результатів. У цьому дослідженні нами було виокремлено наступні групи:

- 1 – група учнів 10-х класів,
- 2 – група учнів 11-х класів,
- 3 – група дівчат,
- 4 – група хлопців,
- 5 – група всіх учнів загалом.

Таблиця 1

**Розподіл ціннісних пріоритетів учнів
за методикою вивчення цінностей особистості Ш. Шварца**

Група	Ціннісні шкали									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Конформізм	Традиції	Доброта	Універсальність	Самостійність	Стимуляція	Гедонізм	Досягнення	Влада	Безпека
10-і класи	4,06	3,32	4,67	3,96	4,81	3,59	4,02	4,63	4,05	4,61
11-і класи	4,03	3,36	4,49	4,23	4,81	3,31	4,45	4,51	4,04	4,31
дівчата	4,42	3,57	4,71	4,27	4,94	3,69	4,48	4,89	4,11	4,43
хлопці	3,73	3,41	4,79	3,83	4,57	4,31	3,91	4,13	3,95	4,51
Всі учні загалом	4,05	3,34	4,58	4,09	4,81	3,45	4,24	4,57	4,04	4,46

Проводимо повторне ранжування цінностей і привласнюємо ранг №1 цінності із найбільшим середнім балом, наступній цінності – ранг №2 і т.д. У

результаті отримуємо таблицю із груповими ієрархіями ціннісних орієнтацій (табл. 2).

Таблиця 2

Рангові значення типів цінностей учнів 10-х та 11-х класів

№	Типи цінностей	групи		
		10 – і класи	11 – і класи	загалом
1	Конформізм	5 (4,06)	9 (4,03)	7 (4,05)
2	Традиції	10 (3,32)	10 (3,36)	10 (3,34)
3	Доброта	2 (4,67)	3 (4,49)	2 (4,58)
4	Універсальність	8 (3,96)	7 (4,23)	6 (4,09)
5	Самостійність	1 (4,81)	1 (4,81)	1 (4,81)
6	Стимуляція	9 (3,59)	6 (4,31)	9 (3,95)
7	Гедонізм	7 (4,02)	4 (4,45)	5 (4,24)
8	Досягнення	3 (4,63)	2 (4,51)	3 (4,57)
9	Влада	6 (4,05)	8 (4,04)	8 (4,04)
10	Безпека	4 (4,61)	5 (4,31)	4 (4,46)

У стовпчиках подано внутрішньо-груповий ранг названої цінності і середнє арифметичне значення групових оцінок за вказаною шкалою цінності. Бачимо деякі розбіжності у важливості певних цінностей за різними групами. Водночас деякі цінності отримують один і той же ранг за важливістю. Тому було б цікаво порівняти

ціннісні простори учнів вікових груп, зокрема, 10-х та 11-х класів.

Якщо трансформувати цю таблицю таким чином, щоб ціннісні шкали розташовувались у порядку зменшення їх значення і важливості, то вона буде виглядати наступним чином (табл. 3).

Таблиця 3

Структури цінностей учнів різних вікових груп

№ рангу	10 – і класи	11 – і класи	Загалом
1	Самостійність	Самостійність	Самостійність
2	Доброта	Досягнення	Доброта
3	Досягнення	Доброта	Досягнення
4	Безпека	Гедонізм	Безпека
5	Конформізм	Безпека	Гедонізм
6	Влада	Стимуляція	Універсалізм
7	Гедонізм	Універсалізм	Конформізм
8	Універсалізм	Влада	Влада
9	Стимуляція	Конформізм	Стимуляція
10	Традиції	Традиції	Традиції

Цінності, що потрапили до верхньої частини ієрархії, ми інтерпретували як визначальні, до середньої частини як бажані, але не дуже значущі, до нижньої, – як незначущі. Отже, цінність, яка визнана найбільш значущою, співпала у всіх групах, виокремлених за віковим критерієм. При цьому варто відзначити деяку різницю між середніми значеннями балів шкали, що зайняла 1 ранг і шкали, що зайняла 2-й ранг. Найбільш важливою і цінною старшокласники одностайно визнали шкалу «самостійність», що включає у себе наступні цінності: свобода думок і дій, унікальність, креативність, самодостатність, самостійне цілепокладання, допитливість. Ш.Шварц зазначав, що визначальна мета даного типу цінностей полягає в самостійності мислення і вибору способів дій, в творчості і дослідницькій активності (Schwartz, 1999).

Отже, перш за все старшокласники прагнуть самостійності. Розглянемо, які ціннісні шкали зайняли 2-й ранг та 3-й ранг в ієрархії ціннісних орієнтацій. Учні 10-х класів визнали другою за важливістю ціннісну шкалу «доброта», що включає в себе: вірність (відданість друзям), чесність, щирість, відвертість, корисність (прагнення працювати на благо інших), відповідальність, надійність, схильність прощати, незлобивість. Майже таку ж кількість балів, що і «досягнення» отримала ціннісна шкала «стимуляція», що містить такі цінності, як цілеспрямованість, працелюбність, натхненність, авторитетність, компетентність, успішність. Учні 11-х класів визначили другою за важливістю ціннісну шкалу «стимуляція», а третьою – «доброта». Таким чином, для старшокласників важливо бути незалежними від інших,

унікальними, творчими, компетентними у певній сфері, відповідальними, чесними, щоб здобути успіх у житті.

Цінності «безпека», «гедонізм», «універсалізм» загалом визнаються бажаними, але не дуже значущими, тобто їх числовий показник (у середньому від 4 до 4,5 балів) значущий, але є цінності, які визнаються більш важливими і висувуються на перші місця.

Особливої уваги заслуговує група цінностей, визнана старшокласниками, як незначущі. Це цінності, яким ми за описаною процедурою присвоїли ранги 8, 9 і 10, а саме на останнє 10-те місце одностайно учні відсунули ціннісну шкалу «традиції», що включає у себе наступні цінності: стриманість, скромність, підкорення життєвим обставинам, релігійність, збереження традицій і звичаїв. На 9-му місці у десятикласників опинилася ціннісна шкала «стимуляція», що включає цінності: прагнення до новизни, мінливість життя, сміливість, пошук пригод,

ризикованість. У 11-х класів 9-ий ранг отримала ціннісна шкала «конформізм» – ввічливість, самодисципліна, самообмеження, слухняність, виконавчість, повага до старших. На 8-ме місце учні 10-х класів відсунули ціннісну шкалу «універсалізм», учні 11-х класів – «влада». Отже, на даний момент неістотними у своєму житті юнаки вважають владу, контроль, домінування, управління іншими, вплив на людей і події, врахування інтересів інших людей, уникання конфронтації, поміркованість, лагідність, скромність, збереження традицій.

Також проаналізовано, наскільки близько знаходяться за своїми ціннісними орієнтаціями дівчата і хлопці. На основі групових результатів за методикою визначення цінностей особистості визначаємо показники для співставлення ціннісних просторів дівчат і хлопців. Таблиця 4 наочно демонструє нам співпадіння і розбіжності у ціннісних пріоритетах дівчат і хлопців (табл. 4).

Таблиця 4

Рангові значення типів цінностей дівчат і хлопців

№	Типи цінностей	дівчата	хлопці
1	Конформізм	6 (4,42)	9 (3,73)
2	Традиції	10 (3,57)	10 (3,41)
3	Доброта	3 (4,71)	1 (4,79)
4	Універсалізм	7 (4,27)	8 (3,83)
5	Самостійність	1 (4,94)	2 (4,57)
6	Стимуляція	9 (3,69)	4 (4,31)
7	Гедонізм	4 (4,48)	7 (3,91)
8	Досягнення	2 (4,84)	5 (4,13)
9	Влада	8 (4,11)	6 (3,95)
10	Безпека	5 (4,43)	3 (4,51)

У стовпчиках подано внутрішньо-груповий ранг названої цінності і середнє арифметичне значення групових оцінок за вказаною шкалою цінності. Бачимо значні розбіжності у визнанні важливості певних цінностей різними групами (особливо в центральній частині структури) і,

одночасно, деякі цінності одностайно визнаються як надзвичайно важливі (чи неважливі). Для порівняння ціннісних просторів дівчат і хлопців змінюємо цю таблицю таким чином, щоб ціннісні шкали розташовувались у порядку зменшення їх значення і важливості (табл. 5).

Таблиця 5

Структури цінностей дівчат і хлопців старшого шкільного віку

Дівчата	№ рангу	Хлопці
Самостійність	1	Доброта
Досягнення	2	Самостійність
Доброта	3	Безпека
Гедонізм	4	Стимуляція
Безпека	5	Досягнення
Конформізм	6	Влада
Універсалізм	7	Гедонізм
Влада	8	Універсалізм
Стимуляція	9	Конформізм
Традиції	10	Традиції

Аналізуючи структури цінностей дівчат і хлопців, перш за все хочемо відзначити, що виявилось лише одна ціннісна шкала, рангові значення якої повністю співпали у дівчат і хлопців, а саме: шкала, яка займає ранг №10 – «традиції», що включає в себе стриманість, скромність, підкорення життєвим обставинам, релігійність, збереження традицій і звичаїв.

Для дівчат важливе місце займають цінності «самостійність», «досягнення» і «доброта» (1-ий, 2-ий та 3-ій ранги), у хлопців вони зайняли відповідно другий, п'ятий і перший ранги. Дані цінності є дуже важливими, як для хлопців, так і для дівчат. У хлопців ще значний ранг має ціннісна шкала «безпека» (3-є місце), яку дівчата відсунули відповідно на п'яту позицію. Хочеться звернути увагу на значну різницю у рангах ціннісної шкали «стимуляція», що об'єднує прагнення до новизни, мінливість життя, сміливість, пошук пригод, ризикованість – у хлопців вона займає четверту позицію, а у дівчат – аж дев'яту і визнається як незначуща. Це свідчить про те, що у хлопців більше проявляється прагнення отримувати нові відчуття та враження.

Загалом, емпіричне дослідження показало істотні відмінності не лише у

ціннісних пріоритетах учнів 10-х та 11-х класів, але й юнаків і дівчат.

Висновки. Таким чином, період ранньої юності є найбільш чутливим для становлення системи ціннісних орієнтацій як стійкого утворення особистості, що зумовлює успішність професійного самовизначення і вибір подальшого життєвого шляху. Ціннісні орієнтації ми розуміємо як відносно динамічне утворення, яке відображає значущі ставлення особистості до предметів і явищ зовнішнього світу, спрямовує активність людини в певному напрямку і регулює цю активність. Емпіричне дослідження показало, що

1. Найбільш важливою і цінною старшокласники одноставно визнали цінність «самостійність», що включає у себе: свободу думок і дій, креативність, унікальність, самодостатність, можливість вибирати власні цілі, допитливість.

2. Дівчата хочуть бути самостійними, унікальними, неповторними, чуйними, добрими, вірними, успішними, цілеспрямованими, впливовими. Вони надають дещо меншої ваги таким цінностям як «гедонізм», «безпека», «комформізм» і «універсалізм». Цінності «влада», «стимуляція», «традиції» визнаються найменш важливими.

3. Хлопці також прагнуть свободи, незалежності і творчості, захищеності, стабільності, вірності, відвертості. Цінності «стимуляція», «досягнення», «влада» відсовуються на другий план. Найменш важливими визнаються цінності «універсализм», «конформізм», «традиції».

Література:

1. Радчук Г. К. (2014). Аксіопсихологія вищої школи: монографія. Тернопіль: ТНПУ, 2014. 380 с.
2. Романюк Л. В. (2009). Цінності в структурі особистості. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*, 2009, 4, 340–353.
3. Сошина Ю. М. (2016). Психологічні особливості формування ціннісно-сміслових настановлень у підлітковому віці. Дисерт. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук. Київ, 2016, 224 с. URL: [https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f7](https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f7240c71-484f-4be7-b7ac-2197a9232390/content)

Перспектива подальшого дослідження полягає у розробці та реалізації програми розвитку ціннісно-сміслові сфери старшокласників через актуалізацію сфери самосвідомості на підставі механізму інтерналізації.

[240c71-484f-4be7-b7ac-2197a9232390/content](https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f7240c71-484f-4be7-b7ac-2197a9232390/content) (дата звернення 19.07.2025).

4. Семків І. І. (2013). Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою. *Практична психологія та соціальна робота*, 1, 12–28.
5. Шевчук З. М. (2012). Життєві цінності особистості як передумова розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*, 1, 83–87.
6. Schwartz Shalom H. (1999). Theory of Cultural Values and Some Implications for Work. *Applied Psychology: An International Review*, 48, 23–47.